

ԿՈՎԿԱՍ

ՎԱՀՐԱՄ ՏԵՐ-ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ

ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՅՈՒՍԻ- ՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ: ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ՕՐԻՆԱԿԸ

The North Caucasus remains one of the volatile regions of the Russian Federation. Political, ethnic, sectarian and social divisions define the reality on the ground. According to the population census of 2010, there are 1.2 mln Armenians who live in the Russian Federation and more than 630.000 Armenians live in the region which is largely referred as the North Caucasus although, in administrative terms, the region is divided into two Federal okrugs, republics, regions and krais. From time to time, the security issues of Armenian population make the local and Armenian headlines. The article addresses a set of urgent questions dealing with political, social and ethnic complexities of Armenians living the region. It also brings up a few challenges which require both vigilance and actions.

Հյուսիսային Կովկասը եղել և շարունակում է մնալ ՌԴ-ի կարևորագույն նշանակություն ունեցող տարածաշրջաններից մեկը, և այնտեղ տեղի ունեցող ցանկացած խորքային զարգացում ունենում է համառուսաստանյան հետևանքներ: Հս. կովկասյան հանրապետությունները և վարչատարածքային միավորները (երկրամասեր, շրջաններ) կառավարչական նպատակով ներառված են ՌԴ-ի Հյուսիսկովկասյան և Հարավային դաշնային օկրուգներում:

Հյուսիսային Կովկասում տեղի ունեցող քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և դավանաբանական գործընթացներն իրենց ազդեցությունն են թողնում նաև այդ տարածաշրջանում ապրող հայության վրա: 2010 թ. համառուսաստանյան մարդահամարի տվյալներով նշված դաշնային օկրուգներում (Դերբենդից Ռոստով և Աստրախանից Սոչի) ապրում է առավել քան 630.000 հայ¹, և սա այն դեպքում, երբ մարդահամարի մասնակիցները, ռուսաստանյան օրենսդրության համաձայն, ազգային պատկանելիությունը նշել են ըստ ցանկության: Ոչ պաշտոնական տվյալների համաձայն՝ սակայն այդ թիվը հարկ է առնվազն կրկնապատկել, հետևաբար իրական թվաքանակի վերաբերյալ մեր պատկերացումները բավական մոտավոր են: Եթե անգամ ուղղորդվենք 2010 թ. մարդահամարի տվյալներով, ապա խնդրո առարկա տարածաշրջանում բնակվում են Ռուսաստանում ապրող հայության կեսից ավելին²: Ավելին, Կրասնոդարի և Ստավրոպոլի երկրամասերում հայերը բնակության քանակով ռուսներից հետո երկրորդն են (համապատասխանաբար՝ 281.680 և 161.324 բնակիչ), Ռոստովի շրջանում՝ երրորդը՝ 110.727-ով, Հս. Օսիայում՝ չորրորդը՝ 16.235-ով, Վոլգոգրադում՝ հինգերորդը՝ ավելի քան 27.000 բնակչությամբ: Մինչդեռ Չեչնիայում, Ինգուշեթիայում և Կալմիկիայում հայերի թվաքանակի մասին ոչ մի նշում չկա³:

Տարբերվում է նաև հայերի սոցիալական ինտեգրման աստիճանը: Ավելին, որոշ ուսումնասիրողներ առանձնացնում են 5 խումբ հայերի: Առաջինը Հայաստանից մեկնած հայերն են, որոնք պահպանում են հայրենիքի հետ կապը, դրա շնորհիվ՝ նաև լեզուն և ավանդույթները, արդյունքում այս խումբն առանձնանում է մյուս խմբերից, ինչպես ընդունված է կոչել՝ «մյուս հայերից»: Երկրորդ խումբը, որն ընդունված է կոչել «բաքվեցի հայեր», ներառում է Ադրբեջանի տարածքից բռնագաղթածներին, որոշ դեպքերում այս խմբի հետ են ինքնանույնականացվում նաև ԼՂՀ-ի տարածքից բռնագաղթածները, անգամ Վրաստանից և Հյուսիսային Կովկասի այլ հանրապետություններից

¹ Информационные материалы об окончательных итогах Всероссийской переписи населения 2010 года, Федеральная Служба Государственной статистики, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm

² Ըստ 2010 թ. մարդահամարի տվյալների՝ ՌԴ-ում ապրում է 1.184 մլն հայ:

³ Информационные материалы об окончательных итогах Всероссийской переписи населения 2010 года, Федеральная Служба Государственной статистики, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm

տեղափոխվածները: Այս խմբի բնութագրական կողմերից են հայերենի ոչ բավարար իմացությունը, գերազանցապես ռուսերենով շփումը, ավելի խորքային ինտեգրումը, անգամ ծուլումը տեղական սոցիումին, թեև Գանձակի (Կիրովաբադի), Գետաշենի հայությունն առավելապես բնակվում է համատեղ: Երրորդ խումբը «միջինասիական հայերն» են, որոնք գերազանցապես տեղափոխվել են Ղազախստանից, Թուրքմենստանից և Տաջիկստանից: Այս խմբի անդամների մոտ հայ ինքնության հետ ինքնանույնականացումը թույլ է արտահայտված. նրանք բավական արագ են ինտեգրվել Ռուսաստանի հարավային տարածքների բազմաէթնիկ իրականության մեջ: Չորրորդ խումբը «ռուսահայերն» են, որոնց նախնիներն այս տարածաշրջանում հաստատվել են 18-19 դդ., և շատ հաճախ ներկայանում են որպես այդ տարածքների տեղաբնակներ: Նրանք խորությամբ ներթափանցած են ռուսական մշակույթի մեջ, և որոնց մոտ երկար ժամանակ հայկական ինքնությունը դեր չի խաղացել: Վերջին շրջանում, սակայն, այս խմբին պատկանող ընտանիքներում նկատվում է վերադարձ դեպի ինքնության ակունքներին, որն արտահայտվում է հայոց լեզվի և մշակույթի նկատմամբ հետաքրքրության տեսանելի աճով: Վերջին՝ հինգերորդ խումբը, «աշխատանքային ներգաղթյալներն» են, որոնք նպատակ չունեն այս կամ այն կերպ ինտեգրվելու տեղական գործընթացների մեջ, նրանց ներկայությունը ժամանակավոր բնույթ է կրում, սակայն թվաքանակի մեծությունը թույլ չի տալիս այս խմբին անտեսել⁴:

Տարածաշրջանում հայտնի են մի շարք գյուղեր, որոնք գերազանցապես հայկական են. օրինակ՝ Ստավրոպոլի երկրամասի հայկական Եղեսիա, Կույբիշևո, Լիսոգորսկայա, Նեզլոբնայա, Կրասնոկոմսկայա և Շահումյան գյուղերը: Մի շարք քաղաքներում կան հայկական թաղամասեր (Պյատիգորսկ, Կիսլովոդսկ): Որոշ դեպքերում էլ, ապրելով գերազանցապես իսլամադավան հասարակություններում և համայնքներում, անգամ գերազանցապես ռուսաբնակ երկրամասերում, հայերը դեմ հանդիման են կանգնում կրոնական, էթնիկական և քաղաքական բնույթ ունեցող բախումների, խնդիրների:

Հյուսիսային Կովկասում ապրող հայերի անվտանգության

⁴ Армяне Юга России: Опыт Социологического Исследования, ред. Волков Ю. Г., 2011, Ростов-на-Дону-Москва, Социально-гуманитарные науки, с. 17-20.

խնդիրները ժամանակ առ ժամանակ սրվում են՝ կապված ազգամիջյան և դավանաբանական հարաբերություններում լարվածության ալիքների և տազնապային տրամադրությունների հետ: Թեև հայերի նկատմամբ խտրականության և բռնության դրսևորումների առումներով իրավիճակն այժմ ընդհանուր առմամբ կայուն է, սակայն, հաշվի առնելով իսլամական ծայրահեղականության վերելքի համառուսաստանյան ընդգրկումը, կազակական շարժումների ժամանակ առ ժամանակ ակտիվացումը, ապա Հյուսիսային Կովկասում ապրող հայության անվտանգության ապահովման մեխանիզմների շուրջ անհրաժեշտ են գործուն բանաձևերի մշակում: Ավելին, Լիբանանյան պատերազմը, Սիրիայում շարունակվող ճգնաժամը ցույց տվեցին, որ իսլամադավան հասարակություններում ապրող հայությունը չափազանց խոցելի է, ուստի, հետագայում նմանատիպ զարգացումներից խուսափելու և համապատասխան հետևություններ անելու նպատակով անհրաժեշտություն կա վերլուծելու Հյուսիսային Կովկասում ապրող հայերին առնչվող անվտանգության որոշ խնդիրներ և առաջարկելու գործողությունների ծրագիր: Ավելին, Հյուսիսային Կովկասով (Հս. Օսեթիա) են անցնում Հայաստանի համար ռազմավարական նշանակություն ունեցող մայրուղիները (ռազմավարական, ռազմաօսական ճանապարհները), որոնք պահանջում են տարածաշրջանին հատկացնել հավելյալ ուշադրություն:

2014 թ. փետրվարին Սոչիի օլիմպիական խաղերը և այդ նպատակով տարածաշրջանում կատարված ներդրումները ևս որոշակի լարվածություն են հաղորդել, որոնք, քաղաքական ու տնտեսական ազդեցությունների բաժանման հարցերից բացի, առաջ են բերել նաև անվտանգության և հարակից բնույթի փոխլրացնող խնդիրներ: Գոյացած հակասությունները կարող են մերթ ընդ մերթ նոր սրությամբ դրսևորվել անգամ օլիմպիական խաղերի ավարտից հետո՝ տնտեսական և ազդեցության գոտիների բաժանումների հետ կապված:

Մարտահրավերներ

Էթնո-քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական առումներով Հյուսիսային Կովկասը ՌԴ-ի ամենաբարդ տարածաշրջաններից մեկն է: Սոցիալ-տնտեսական և քաղաքական լարվածությանն ավելանում են նաև կառավարման մեխանիզմների

անարդյունավետ կիրառման խնդիրները, կոռուպցիան, ինչպես նաև հակաահաբեկչական գործողություններին հատկացվող դաշնային բյուջետային հատկացումները, որոնք ոչ միայն սոցիալական լարվածության պատճառ են դառնում, այլև ազդում տարածաշրջանում բարոյահոգեբանական մթնոլորտի ձևափոխումների վրա:

Վերջին տարիներին Հյուսիսային Կովկասում սկիզբ են առել մի շարք այլ պատմագաղափարախոսական բնույթի գործընթացներ, որոնք ունեն արտաքին ուղղորդում և միտված են Հյուսիսային Կովկասի ժողովուրդների համակեցության խաթարմանը⁵: Մի շարք երկրներ (ԱՄՆ, Թուրքիա, Սաուդյան Արաբիա, Քաթար), միջազգային կազմակերպություններ, հիմնադրամներ տարածաշրջանում սկիզբ են դրել պատմության վերանայման գործընթացների, որոնք նպատակ են հետապնդում վեր հանելու վիճելի պատմաքաղաքական պատմություններ (ուբիխական հարց, ադիգեյների ցեղասպանություն և այլն) և ստեղծել կոնֆլիկտաձին իրավիճակներ: Այս քննարկումների արդյունքում սրվել են Հյուսիսային Կովկասում ապրող ռուսների և տեղաբնակ այլ էթնիկ միավորումների միջև հակասությունները: Որպես հետևանք՝ նկատվում է ռուս ազգաբնակչության արտագաղթ, իսկ լեռնաբնակ բնակչությունը բնակություն է հաստատում քաղաքային և հարթավայրային շրջաններում:

Հաճախակի են դարձել միջէթնիկական բնույթի բախումները՝ չեչենների, թուրք-մեսխեթների, քրդերի, ադրբեջանցիների, հույների, ռուսների (կազակներ, սքինհեդներ) և հայերի մասնակցությամբ: Նմանատիպ բախումները ժամանակ առ ժամանակ տեղի են ունենում Հյուսիսային Կովկասի վարչատարածքային միավորների քաղաքներում (Կիսլովոդսկ, Եսենտուկի, Պյատիգորսկ):

Այսպիսով՝ Հյուսիսային Կովկասում կարող ենք առանձնացնել կոնֆլիկտների կամ կոնֆլիկտաձին իրավիճակների մի քանի մակարդակ՝ ա) կրոնական-դավանաբանական (իսլամադավաններ ընդդեմ քրիստոնեաների, որոնք երկուսն էլ իրենց հերթին բաժանվում են տարաբնույթ կրոնադավանա-

⁵ Матишов Г. Г., Батиев Л. В., Пашенко И. В., Атлас социально-политических проблем, угроз и рисков юга России, Том 4: Специальный Выпуск. Причины и обстоятельства роста напряженности, поиск путей стабилизации на Северном Кавказе, РАН Южный научный центр, Ростов-на-Дону, 2010, с. 34-36.

բանական շերտերի՝ սուննի-շիա, սալաֆիական-վահաբիական և այլն, իսկ քրիստոնեության պարագայում՝ ուղղափառ և առաքելական), բ) սոցիալ-տնեսական (Սոցիի օլիմպիական խաղերի պատճառով տարածաշրջանում ոչ միայն լարվածության օջախներ ստեղծվեցին, այլև սկսվեցին ժողովրդագրական բնույթի տեղաշարժեր դեպի Հս. Կովկասի արևելյան հատված, գ) էթնիկական, դ) ազգային, ե) աշխարհաքաղաքական և այլն:

Իսլամական ծայրահեղականության վերելքը

Թեև ՌԴ-ի իշխանությունները հավաստիացնում են, որ Հյուսիսային Կովկասում ահաբեկչությունն ամբողջությամբ արմատախիլ է արված, սակայն իրականությունն այլ է: Իսլամական ծայրահեղական շարժումները շարունակում են անարգել գործել ու ընդլայնվել Հյուսիսային Կովկասի հանրապետություններում: Դադստանը շարունակում է մնալ ահաբեկչությունների էպիկենտրոնը, ավելի նվազ թվով ահաբեկչություններ տեղի են ունենում Չեչնիայում, ապա Ինգուշեթիայում, Կաբարդինո-Բալկարիայում, Հս. Օսիայում, Ստավրոպոլի երկրամասում, Կարաչաև-Չերկեսիայում: Միայն 2011 թ. Հս. Կովկասում տարվող գործողությունների, որը բնութագրվում է նաև զինված հակամարտություն, հետևանքով 750 մարդ սպանվել է, 628-ը վիրավորվել: 2012 թ. զոհվել է 700 մարդ (404-ը՝ ահաբեկչական խմբավորումների մասնակիցներ, 209-ը՝ իրավապահներ, 87-ը՝ խաղաղ բնակիչներ)⁶, 2013 թ. վեց ամիսների ընթացքում՝ 242-ը: Ծայրահեղ սալաֆիական ուղղությունը վերջին տարիներին մեծ ներուժ է կուտակել՝ մարդկային և ֆինանսական մեծածավալ ռեսուրսներ, որն իր հերթին հանգեցրել է հանրային վայրերում կրոնական կենսակերպի, կրոնական բնույթի հավաքների, ցույցերի և ծիսակարգերի տեսանելի աճի⁷:

Հարկ է նշել, որ միայն Հս. կովկասյան հանրապետություններում չէ, որ տեղի են ունենում ահաբեկչական գործողություններ, դրանք ստեպ-ստեպ տեղ են գտնում նաև Հյուսիսային Կովկասի, առավելապես, «ռուսական» երկրամասերում և համայնքներում՝ Ստավրոպոլ, Դոնի Ռոստով, Կրասնոդար,

⁶ В ходе вооруженного конфликта на Северном Кавказе в 2012 году погибли и были ранены 1225 человек, <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/218940/>

⁷ Ավելի մանրամասն տե՛ս Матишов Г. Г., նշվ. աշխ., էջ 94-96:

Վոլգոգրադ և այլն: Այս հանգամանքը նպաստում է Մոսկվայի երբեմն անհամաչափ, երբեմն՝ անհամապատասխան արձագանքին: Հյուսիսային Կովկասում տեղի ունեցած ցանկացած լայնամասշտաբ ահաբեկչական գործողությունից հետո ոտքի է հանվում Մոսկվայի և ՌԴ-ի այլ մեծ քաղաքների ամբողջ իրավապահ համակարգը, որն իր հերթին հասարակության շրջանում հանգեցնում է «հակակովկասյան» տրամադրությունների հերթական ալիքին:

2014 թ. փետրվարին Սոչիում նախատեսվում են օլիմպիական խաղերի անցկացումը, որը, սոցիալ-տնտեսական ու էկոլոգիական խնդիրներից բացի, տարածաշրջանում արդեն ստեղծել է բավական լարված միջէթնիկ մթնոլորտ: Հայտնի է, որ ինքնահռչակ «Կովկասյան էմիրության» ղեկավարը՝ էմիր Դոկու Ումարովը, կոչ է արել վերսկսելու ահաբեկչությունների շարքը Ռուսաստանում՝ օլիմպիական խաղերին վնասելու կամ դրանց նախապատրաստման ընթացքը խաթարելու նպատակով⁸: Թեև ՌԴ-ի իշխանություններն առանձնահատուկ ուշադրություն են հատկացնում հակաահաբեկչական միջոցառումներին, սակայն թեկուզ և մեկ նման գործողություն կարող է բացասական ալիքի պատճառ դառնալ:

Սոչիում և օլիմպիական տարածքներում ապրող և աշխատող մեծաթիվ հայ բնակչության շրջանում կարող են խորանալ խուճապային տրամադրությունները: 2010-12 թթ. ընթացքում լարվածության պատճառ դարձավ Սոչիի բնակիչների և Հյուսիսային Կովկասի այլ հանրապետություններից ժամանած աշխատանքային ներգաղթյալների միջև ծագած բախումները, որոնք ոչ միայն չնվազեցին, այլև սկսեցին առավել լայն ընդգրկում ստանալ: Այս տարի գարնանը հայերի և տեղաբնակ կամ Հյուսիսային Կովկասի արևելյան հանրապետություններից ժամանածների միջև տեղի ունեցած բախումների հետևանքով տեղի ոստիկանությունը ձերբակալեց շուրջ 200 հայ երիտասարդի, որոնց թվում էին նաև մարմնամարզիկներ և համայնքի ազդեցիկ անդամներ⁹: Ձերբակալված հայերից մի քանիսը հետագայում դատապարտվեցին ազատազրկման:

⁸ Доку Умаров угрожает терактами во время Олимпиады в Сочи: Террорист призвал к срыву «сатанинских» игр, <http://www.kommersant.ru/doc/2369628>, 16.12.2013

⁹ Кто разжигает конфликт между армянами и дагестанцами в Сочи?, http://www.miacum.am/gazeta/2012/05/28/draka_v_sochi

ՌԴ-ի հայկական շրջանակներում աճում է դժգոհությունը նաև Ռուսաստանի հայերի միության նկատմամբ: Վերջինիս ղեկավարությունը քննադատվում է իշխող «Միացյալ Ռուսաստան» կուսակցության հետ սերտաճելու, հայությանը, հատկապես Հյուսիսային Կովկասում ապրող հայերին հուզող խնդիրների նկատմամբ անտարբերություն ցուցաբերելու համար:

Հայադյացության դրսևորումները

Հյուսիսային Կովկասում տեղի ունեցող իրադարձությունների խորապատկերին առանձնանում են այլատյացության և անհանդուրժողականության դրսևորումներն ընդդեմ տեղաբնակ, ոչ տեղաբնակ և ոչ իսլամադավան ժողովուրդների: Արդյունքում, մեծ թիվ են կազմում ներքին տեղահանվածները, որոնք լքել են մշտական բնակության վայրերը՝ տեղի տալով անվտանգության սպառնալիքներին: Հյուսիսային Կովկասում ապրող հայության համար այս խնդիրն առավել էական է, քանի որ առկա է օտար և վտանգավոր տարր ընկալվելու նախադեպերի կրկնությունը: Օրինակ՝ 2000-ականներին բազմաթիվ էին դեպքերը, երբ հայերը հարձակումների ենթարկվեցին հանցագործ խմբավորումների, անձանց և տխրահռչակ «սքինհեդների» կողմից: Քիչ չէին նաև պատերի վրա գրված հակահայկական կարգախոսները, հայկական գերեզմանների, խաչքարերի, մշակութային օջախների անարգման դեպքերը: Հարկ է փաստել, որ երկրամասից երկրամաս, հանրապետությունից հանրապետություն, քաղաքից քաղաք հայության անվտանգության և էթնիկ համակեցության իրավիճակները տարբեր են: Եթե Ռոստովի շրջանում և Ստավրոպոլում միջէթնիկական բախումները, կենցաղային բնույթի հակասությունները լայն ընդգրկում չունեն, ապա Կրասնոդարի երկրամասը ժամանակ առ ժամանակ աչքի է ընկնում ամենատարբեր հակասություններով, հայության դեմ ուղղված կոչերով, հայտարարություններով և ինֆորմացիոն հարձակումներով¹⁰:

Վերջին անգամ 2012 թ. օգոստոսին այլատյացություն սերմանող հայտարարությամբ հանդես եկավ Կրասնոդարի երկրամասի ղեկավար Ա. Տկաչովը: Նա կոչ արեց վտարելու կովկասյան հանրապետությունների քաղաքացիներին և, ձևավորելով «կա-

¹⁰ Армяне Юга России: Опыт Социологического Исследования, նշվ. աշխ., էջ 47-52:

զակական զորագնդեր», երկրամասում կարգ ու կանոն հաստատել¹¹։ Այս հայտարարությունն առաջ բերեց հակազդեցություն հայերի և տեղաբնակ այլ ժողովուրդների կողմից։ Կրասնոդարի երկրամասի Հայկական համակարգող խորհուրդն անգամ հանդես եկավ հայտարարությամբ՝ դատապարտելով Տկաչովի հակասահմանադրական նախաձեռնությունը։

Վերջին շրջանում ՌԴ-ում մեծ ընդգրկում է ստացել փախստականների դեմ բացասական տրամադրությունների տարածումը, որոնք հիմնականում սկիզբ են առնում Մոսկվայից և հատկապես՝ քաղաքապետ Սոբյանինի հայտարարություններից։ Հասկանալիորեն Սոբյանինը արտացոլում է ՌԴ-ի քաղաքական վերնախավի առնվազն մի հատվածի տրամադրությունները, և այդ հայտարարությունները հիմնականում դրական արձագանք են ստանում հասարակության կողմից։ Պետության քաղաքական կենտրոնում առկա նման տրամադրությունների այլընտրանքային մեկնաբանությունները շրջաններում շատ ավելի արմատական ու ապակառուցողական դրսևորումներ կարող են ստանալ (և ստանում են), որոնցից կարող են տուժել մեր հայրենակիցները։ Քաղաքական գործիչներից հետ չեն մնում նաև հրապարակախոսները և լրագրողները, օրինակ՝ 2012 թ. ընթացքում նմանատիպ քայլերով աչքի ընկավ քաղաքական մեկնաբան, լրագրող Մակսիմ Շևչենկոն, որի հասցեին հնչեցին մեղադրանքներ՝ կազակներին հայերի դեմ հանելու, Հյուսիսային Կովկասի պատմությունը խեղաթյուրելու և միջէթնիկական բախումներ հրահրելու։

Ակնհայտ է, որ Հյուսիսային Կովկասում հնարավոր խորքային ցնցումների հետևանքով հայությունը կամ կհեռանա դեպի ավելի հյուսիս, կամ կվերադառնա Հայաստան. անհնար է բացառել նաև կորուստների կամ այլ հնարավոր բացասական գործընթացների սցենարները։ Նման մեծածավալ արտագաղթ արդեն առկա է Դերբենդից, որտեղ հայության թիվն էապես նվազել է։ Այս առումով հարկ է հիշել, որ 2010 թ. հոկտեմբերին Ստեփանակերտում անցկացված լրագրողների համահայկական 5-րդ համաժողովի ընթացքում համաձայնություն է ձեռք բերվել առավել հետևողական լինել Հյուսիսային Կովկասում տեղի ունեցող գործընթացների վերաբերյալ ու առավել հաճախ արձագանքել

¹¹ Ткачев фильтрует Кубань, http://www.gazeta.ru/politics/2012/08/03_a_4709217.shtml

ընթացիկ գործընթացներին: Հյուսիսային Կովկասից ժամանած հայազգի լրագրողներն անգամ զուգահեռներ անցկացրին 1975-90 թթ. Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի, դրա պատճառով դատարկված հայկական համայնքի և Հյուսիսային Կովկասում աճող իսլամական ծայրահեղականության հնարավոր հետևանքների միջև¹²:

Հնարավոր զարգացումներ

Կրասնոդարի և Ստավրոպոլի երկրամասերում, Ռոստովի շրջանում, ինչպես նաև Հս. Կովկասյան հանրապետություններից յուրաքանչյուրում առկա խնդիրները տարբերվում են մյուսներից: Ավելին, համայնքից համայնք, երկրամասից երկրամաս, հանրապետությունից հանրապետություն տարբեր է թե՛ հայության ինքնանույնականացումը, թե՛ հայության տարբեր խմբերի միջև հարաբերությունները, թե՛ հայության ընկալումը տեղաբնիկների և ներգաղթյալ այլ էթնիկ խմբերի կողմից, թե՛ հայության հարաբերությունները տեղաբնիկ և ոչ տեղաբնիկ էթնիկ միավորների հետ: Ուստի, մեկ բանաձևի մշակումն անկարող է լուծել առկա խնդիրները: Անհրաժեշտություն կա հետևողականորեն մշակելու և իրականացնելու այնպիսի ռազմավարական ծրագրեր, որոնք ունենան միջնաժամկետ և երկարաժամկետ բաղադրիչներ և պարունակեն արդյունավետության ստուգման չափորոշիչներ:

Խնդրո առարկա տարածաշրջանում գործում են ՀՀ երկու հյուպատոսություններ Սոչիում և Ռոստովում: Նպատակահարմար է ՀՀ դիվանագիտական կամ պետական ներկայացուցչության ինչ-որ ձև գտնել նաև Հյուսիսային Օսիայում, որը կապահովի ՀՀ քաղաքացիների կապը և տրանսպորտային միջոցների անխափան աշխատանքը: Այդ ներկայացուցչությունն աշխարհագրական առումով առավել մոտ կլինի Հս. Կովկասի արևելյան հանրապետություններում տեղի ունեցող իրադարձություններին և հնարավոր կլինի առավել օպերատիվ կերպով արձագանքել զարգացումներին: Հյուսիսային Օսիայում նման ներկայացուցչության առկայությունը հնարավորության կտա նաև աշխարհագրորեն առավել մոտ գտնվելու Հվ. Օսիային և դրա շնորհիվ տեղում ինտենսիվ (տեսանելի կամ ոչ այնքան) աշխատանքներ տանելու պաշտոնական Ցիսինվալու հետ:

¹² Հյուսիսային Կովկասի հայության խնդիրները մշտապես ուշադրության կենտրոնում պետք է լինեն, <http://www.panarmenian.net/arm/world/details/55347/>

Համագործակցության ուղիներից կարող է լինել կապերի հաստատումը Հյուսիսային Օսիայի և ՀՀ պետական մարմինների միջև, կառավարական այցելությունները և ակտիվ շփումները: Դա բարենպաստ ֆոն կստեղծի նաև տեղի հայության համար: ՀՀ-ի կողմից նման քայլերի ձեռնարկումը, բարոյական աջակցությունը մեծապես կոյուրացնեն մի շարք նախաձեռնությունների ընթացքը և կամրապնդեն համայնքի հեղինակությունը:

Նպատակահարմար է նաև նպաստել հայերի մասնակցությանը այն տեղական ինքնակառավարման մարմիններում և ընտրովի պաշտոններում, որտեղ այն առաջ չի բերի դժգոհություն համայնքների ոչ հայ բնակիչների կողմից: Միննույն ժամանակ հայության մասնակցությունը քաղաքական գործընթացներին կամ անդամակցությունը ընդդիմադիր կուսակցություններին պետք է տարվեն հնարավորինս հմուտ և ուղղորդված կերպով:

Էական խնդիր է նաև Հայաստանից մեկնող հայերի (թե՛ սեզոնային, թե՛ աշխատանքային, թե՛ մշտական) սոցիալական խնդիրների լուծումը, որոնք շատ դեպքերում հայտնվում են մարգինալացված սոցիալական կարգավիճակում, չեն կարողանում ձեռք բերել «սոցիալական լեգիտիմություն»: Այդ խնդրի լուծման ուղղությամբ հարկավոր է շոշափելիորեն բարձրացնել հանրային իրազեկվածություն երկրի ներսում:

Տարածաշրջանի մի շարք մշակութային հուշարձանների անվտանգությամբ պետք է զբաղվեն պետական մարմինները՝ թույլ չտալու համար նրանց անարգման դեպքերի կրկնությունը: ՀՀ մշակույթի նախարարությունը կարող է այս հարցում լինել առավել հետևողական և ՀՀ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների օգնությամբ կարող է համակարգել այդ հարցի առաջնությունը: Ընդ որում՝ առաջ քաշելով փլուզվող կամ վերանորոգման կարիք ունեցող եկեղեցիների (Սբ. Կարապետը՝ Նեսվիտայում, Սբ. Գևորգը՝ Սուլթան-Սալիում և այլն) կամ մշակութային այլ կոթողների հարցը՝ հնարավոր կլինի տրամադրությունների և ընկալումների փոփոխություն կատարել տեղի և դաշնային իշխանությունների մոտեցումներում:

Տեղական մարզպետարաններում և վարչական կենտրոններում կարող են գործել տեղեկատվական կենտրոններ (օր.՝ American Corners) հայության տեղեկատվությունը ավելացնելու նպատակով: Հետապնդելով նույնատիպ նպատակ՝ Հայաստա-

նում գործող «Ռուսաստանի մշակույթի տան» օրինակով Հս. Կովկասի մի քանի հայահոծ բնակավայրերում կարող են գործել «Հայաստանի մշակույթի տներ»:

Հայաստանի բուհական և հետբուհական համակարգը, գիտական և ակադեմիական շրջանակները կարող են փոխգործակցության եզրեր գտնել Հս. Կովկասում ապրող ժողովուրդների հետ ուսումնասիրությունների իրականացման նպատակով: Այն նպատակով ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտներում կարող են տարեկան 1-2 գիտահետազոտական թեմա հաստատել, որոնք նվիրված են Հս. Կովկասում հայության խնդիրներին: Սույն ուսումնասիրությամբ զբաղվողները հնարավորություն կստանան առավել խոր ծանոթանալու Հս. Կովկասում ապրող հայությանը հուզող խնդիրներին: